

Vymezení problematiky interpretací uměleckých textů

Během vývoje společnosti byla vytvořena řada forem, jimi si snažíme otevřít cestu k poznání skutečnosti. Hlavní roli zde jistě hraje věda: její zkoumání reality je podepřeno specifickými metodami vázanými na již dříve objasněné zákony a principy. Sepětí vědeckého bádání s těmito postupy znamená ovšem zároveň omezení, neboť tato činnost nemůže vyčerpat skutečnost ve všech jejích modifikacích. Jakmile totiž mají být metody vědeckého poznání skutečnosti aplikovány v pokusu uchopit individuální průběh lidského života s jeho mnohotvárností a neopakovatelností, narážíme na neschopnost vědy poznat jedinečné, či spíše na snahu o vyloučení jedinečného v úsilí o obecnost a univerzálnost. Ve snaze o komplexní poznání světa (a tudíž i sebe sama) vystupuje proto výrazně do popřední poznávací funkce krásné literatury, a to jak beletrie, tak i poezie, avšak i textů na pomezí vědy a umění (esej). *Lidské poznání jest dvojího druhu: jest buď intuitivní, nebo logické; poznání fantazií, nebo poznání rozumem; poznání jednotlivostí, nebo poznání všeobecnosti; poznání věcí, nebo poznání jejich vztahů: krátce, poznání je buď tvůrcem obrazů, nebo tvůrcem pojmů*, jak to vyjádřil ve své *Aesthetice* třeba již B. Croce¹ a před ním i po něm mnozí jiní.

Samozřejmě, že za primární v umění nepovažujeme funkci poznávací, naopak, jsme si vědomi rovněž důležitosti funkcí referenčních, apelativních, expresivních, mravních, sociálních i dalších a zejména pak základní funkce estetické, která všechny funkce uměleckého díla zastřešuje a spojuje.²

Třebaže se v průběhu našich interpretací můžeme odvolávat i na výsledky vědeckého zkoumání reality, nechápeme obraz skutečnosti v literatuře jako její textovou reprezentaci. Budeme spíše nepřestajně usilovat o interpretaci obrazu skutečnosti jako čtenářsky reflektovaného imaginárního univerza, jako lineárního diskurzu, po jehož dočtení zůstáváme nadále uvnitř specifického světa prostředí i postav vytvořeného v našich představách naším konstrukčním úsilím. Toto naše individuální imaginární univerzum je arciť srovnatelné se skutečnou realitou, je však rovněž u rozdílných čtenářů do značné míry společné; vždyť třeba po přečtení *Babičky* Boženy Němcové přetrváváme stále spolu s babičkou i s ostatními čtenáři na Starém bělidle, kterýžto literární svět transformujeme do svého právě žitého reálného světa. Čtenáře a dílo budeme tudíž v našich interpretacích pojímat jako dynamickou jednotu.

Souhlasíme s Paulem Ricoeurom, že jazyk prozaického díla i jazyk vědecký se dobírají k realitě pouze obloukem, který má popřít naše běžné vidění a jazyk, který na popis tohoto vidění běžně používáme. „Poetický jazyk“ i „vědecký jazyk“ tak směřují k realitě skutečnější než běžný život. Deskriptivní a didaktický diskurz charakterizuje odstředivý pohyb, zatímco diskurz poetický je dostředivý. Proto krásná literatura vytváří svůj vlastní svět. Musí opustit doslovný smysl, aby se mohl vynořit smysl metaforický, musí selhat doslovná reference, aby heuristická fikce mohla popsat realitu novým způsobem.³

Jsme si vědomi skutečnosti, že každá forma hodnocení textu předpokládá určitý postoj k dílu i jistou koncepci literatury, proto také literární věda během svého vývoje vytvořila množství teoretických projektů a nejrůznějších systematik. Kupříkladu Maurice Nadeau svého času podnětně rozlišil kritické formy tradiční (metodu impresionistickou, tj. nepřítomnost jakékoli metody, a její protiklady: kritiku historickou, vědeckou, univerzitní) a nové (kritiku marxistickou, psychoanalytickou a existencialistickou), dále shrnul, co je novým společné a došel k závěru, že tyto tři metody kritického přístupu se navzájem nevylučují, nýbrž mohou být užívány paralelně

¹ Croce, B.: *Aesthetika*, Praha 1907. In: Mokrejš, A.: *Umění, skutečnost, poznání*. Čs. spis., Praha 1966, str. 150.

² Blíže k problematice funkcí v uměleckém díle Jan Mukařovský v *Kapitolách z české poetiky I*, 2. vydání, Praha 1948, str. 38 - 40.

³ Ricoeur, P.: *Teória interpretácie: diskurz a prebytok významu*. Archa, Bratislava 1977, str. 94.

vedle sebe (vysledoval mezi nimi spojnice), což podle něj umožňuje spojení výhod všech uvedených přístupů. Nadeau potom uvedl autory, kteří se dali touto cestou a vytvořili originální metody vlastního přístupu k uměleckému dílu.⁴ Vzhledem k zaměření našeho předmětu VV024 se nedomníváme, že by bylo účelné vtěsňovat se rigorózně do hranic kterékoli z již vytvořených metod; zasáhli bychom možná hlouběji, avšak na úkor šíře a hlavně osobitosti záběru. Naše interpretace (a jak doplňuje Tzvetan Todorov též *exegeze, komentář, výklad textu, četba, analýza nebo dokonce jednoduše kritika – tento výčet nechce naznačit, že by nebylo možné některé z těchto termínů rozlišit, ba postavit do protikladu*)⁵ občas může odbočit i k jinému, než literárně-vědnému pohledu, avšak bude vycházet vždy z jedinečnosti daného díla a jejím cílem především bude pojmenovat smysl zkoumaného textu, vyhmátnout význam, který dílo přesahuje, a pojmenovat jej. To vše u vědomí skutečnosti, že smysl nikdy nelze zcela obsáhnout v celé jeho šíři, nýbrž jde postihnout pouze jistý omezený smysl zatížený nahodilostmi historickými, sociálními, psychologickými a jinými.

Postupy při interpretaci tedy nechceme redukovat na pouhou mechanickou analýzu či na vyčleňování dílčích jevů z kontextu s jejich následnou katalogizací, nýbrž zaměříme se na pochopení hodnoty jednotlivých textů, majíce na paměti, že hodnota je sice tomu kterému dílu imanentní, avšak vyjevuje a zhodnocuje se teprve při čtenářské recepci. Budeme si neustále vědomi složité sémantiky výpovědi díla přesahující sebeakribičtější rozbor i sebevstřícnější interpretaci, přičemž žádné esteticky absolutní měřítko dokonalosti pochopitelně neexistuje. I pokud se nám objevování smyslu textu podaří proniknout do centra jeho významové výstavby a interpretovat jeho poselství, skutečné umělecké dílo si v sobě stejně vždycky ponechá cosi enigmatického, tajemného, co rozkrýt nelze, co nás přesahuje a co právě svou záhadností provokuje k dalším a novým významovým interpretacím.

Naše metoda recepční semiózy nepustí ze zřetele estetické specifčnosti literárního díla, avšak dílo jako znak nepromění v neutrální objekt analýzy. Označením *recepční* chápeme aktivní čtenářské osvojení zkoumaných autorů a textů, tedy aktivitu, která vyžaduje vyrovnat se s jednotlivými texty nikoli pouze z hlediska tématu, nýbrž také z hlediska hodnot. Hodnot, jež nejsou předestřeny, ale k nimž se musíme interpretačně dobrat.

Některé námi zkoumané texty se již odtrhly od autorů i svých původních čtenářů a jejich tehdejšího sociálně společenského kontextu. Od té doby čekají na nové čtenáře s jejich novým horizontem, aby iniciovaly jejich nové sebepochopení.

Naše interpretace chápeme jako jeden z mnoha příspěvků ke stále probíhajícímu kulturnímu dialogu. Tvořivý text je pro nás vždy otevřeným dílem a budeme v něm zkoumat jak jeho lineární podobu, tak horizont očekávání čtenáře, kulturní diskurz jazyka a předchozích interpretací i konsenzus čtenářské komunity. Základem našich interpretací však bude stále především jedinečné osobní setkání s vlastním textem, aktivní a adekvátní objevování jeho smyslu, významového pohybu a kontextu, jeho skrytých souvislostí i jeho kulturního pozadí.

Jestliže se otevřeme konkrétním textům, pak přistoupíme na to, že se tak úplně nedají používat fixní, předem dané pojmy, nýbrž takové, jimiž lze co nejplastičtěji modelovat specifčnost toho kterého autorského pojetí. Svět literárního díla pro nás neznamená jenom to, co se nabízí v jeho různých vrstvách, ale rovněž existenciálně pojaté vnímatelovo sebeuvědomování, jeho postupné znovujevování zasutých obrazů vlastní individuálně prožité a procítěné skutečnosti, neustálé obnovování integrity vlastní osobnosti.

⁴ Nadeau, M.: Duch a metody současné kritiky. In: Levý, J.: Západní literární věda a estetika, Československý spisovatel, Praha 1966, str. 221 – 223.

⁵ Todorov, T.: Poetika prózy. Triáda, Praha 2000, str. 12.